

**Bronnen rondom
Aletta Jacobs**

ANNEMARIE KLOOSTERMAN,
HANS BOSCHLOO EN
STEFAN BOOM

Oefenen met vaardigheden

In de huidige discussie over vorm, inhoud en wenselijkheid van de canon is de aandacht voor vaardigheden wat verslapt. Maar ook in het nieuwe examenprogramma dient domein A, de vaardigheden en historische structuurbegrippen, in het lesprogramma te worden opgenomen. Daarom blijft het zinvol na te denken over manieren om te oefenen met historische vaardigheden en benaderingswijzen.

Het onderscheid tussen kennis en vaardigheden werd vanaf de jaren zestig gemaakt toen men wilde vastleggen wat leerlingen aan het einde van een 'leertraject' moesten 'kennen' en 'kunnen'. Daarbij wordt meestal onderscheid gemaakt tussen algemene en vakspecifieke vaardigheden. Wij willen vooral ingaan op de toepassing van vakspecifieke vaardigheden ofwel historische structuurbegrippen en benaderingswijzen.

In de loop van het jaar leveren wij telkens een paar bronnen. In de vra-

gen daarbij komen steeds één of meer structuurbegrippen aan de orde. Als eerste in deze reeks twee foto's en de structuurbegrippen interpretatie, betrouwbaarheid en representativiteit, verandering en continuïteit, plaatsen in de tijd en vergelijken met het heden.

De vragen, antwoorden en toelichtingen kunnen dienen als werkmateriaal voor leerlingen, als toetsvragen of als uitgangspunt voor een eigen les van de docent.

De bronnen die we hebben gekozen voor deze serie zijn afkomstig uit het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV) in Amsterdam. Alle bronnen zullen een relatie hebben met Aletta Jacobs, de beroemde Nederlandse feministe. Aanleiding daarvoor is het verschijnen op 28 april 2005 van de biografie *Aletta Jacobs (1854-1929), Een onwrikbaar geloof in rechtvaardigheid* van de hand van Mineke Bosch en de daarmee verbonden ten-

toonstelling 'Aletta Jacobs en het verlangen naar de politiek' in het gebouw van de Tweede Kamer. De tentoonstelling is te bezoeken zijn tot 5 november. Rond de tentoonstelling worden allerlei activiteiten georganiseerd voor scholieren en scholen.

De tentoonstelling sluit aan op het nieuwe examenonderwerp voor 2006 en 2007, Van kind tot burger, volksoopvoeding via het onderwijs in Nederland (1780-1920).

Meer over de tentoonstelling is te vinden op:

www.alettajacobs.org
en <http://www.iiav.nl>

Door de toegevoegde informatie kunnen docenten en leerlingen meer doen met het materiaal. Het kan gebruikt worden als een begin van een eigen onderzoek of een klassengesprek e.d. In de vragen en antwoorden zitten talloze mogelijkheden voor leerlingen om verder naspeuringen te verrichten. De websites en de literatuurlijst leveren daarvoor aanknopingspunten. Op de website van het IIAV (<http://www.iiav.nl/>) komen voorbeelden te staan van gebruik in de klas. Wij vragen docenten die het materiaal gebruiken, om hun ideeën en ervaringen te mailen naar info@iiav.nl dan kan het geplaatst worden op de website.

Aletta Jacobs en Carrie Chapman Catt op wereldreis om het vrouwenkiesrecht te propaganderen. Hier zijn zij in China, in 1912. (IIAV foto nr 100003768)

Bron 1. Foto uit 1913 van demonstrende vrouwen door fotograaf M. S. Vaz Diaz, van het persbureau M.S. Vaz Diaz. (Uit het beeldarchief van het IIAV, foto nr 100000312.)

Toelichting bij bron 1

De foto is waarschijnlijk genomen op 4 mei, want op die dag werd de eerste openbare betoging van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht georganiseerd. Een paar bestuurleden waren hier tegen, want zij vonden dat een betoging te veel leek op 'de manier van de suffragette's', de Engelse strijdsters voor vrouwenkiesrecht. Maar men vond een compromis. Er zou een 'protest-meeting' gehouden worden in de grote zaal van de dierentuin in Den Haag en de leden, die dit wilden, zouden vanaf het station in een demonstratieve optocht naar de meeting lopen. Anderen zouden op eigen gelegenheid gaan.

Van die dag bestaan verschillende foto's, dit is er één van. De vierde vrouw van links, met de sjerp (band), is Aletta Jacobs (1854-1929).

Bron 2. Foto uit 1928 van het persbureau Vereenigde Fotobureaux. (Uit het beeldarchief van het IIAV, foto nr 100015848.)

Toelichting bij bron 2

Propagandatocht met auto's van de afdeling Amsterdam van de Nederlandsche Vereniging voor Staatsburgeressen op 27 september 1928. Ieder jaar herdacht de vereniging op 27 september dat, na 25 jaar strijd, in september 1919 het vrouwenkiesrecht was ingevoerd. De vereniging heette toen nog Vereniging voor Vrouwenkiesrecht, maar die naam werd veranderd toen dat doel bereikt was. Onder de nieuwe naam werd de strijd voor gelijke rechten voortgezet. Afdelingen overal in het land organiseerden op die 'propagandadag' allerlei activiteiten. Jaarlijkse 'propagandadagen', waarop de afdelingen overal in het land op dezelfde dag actief waren, bestonden al voor de invoering van het vrouwenkiesrecht.

De Amsterdamse propagandadag van 1928 was de avond ervoor begonnen met een tocht met bootjes door de grachten en werd afgesloten met een 'meeting' in Bellevue. De dag diende tevens als voorbereiding op de propagandadag in het jaar daarop, want dan zou het 10-jarig bestaan van het vrouwenkiesrecht gevierd worden.

De auto's waren versierd met gele en witte bloemen, de kleuren die ook tijdens de vroegere propagandadagen voor kiesrecht werden gebruikt. Geel stond voor 'Vrede' en wit voor 'Licht', waarden waarvoor de vrouwen zich wilden gaan inzetten als zij het kiesrecht hadden bereikt.

De vrouw die in de auto staat, met de hand op het raam, is Aletta Jacobs.

VRAGEN

Gebruik bron 1 en 2.

Op beide foto's staat Aletta Jacobs op eenzelfde manier afgebeeld.

1 Welke conclusie trek je uit de manier waarop zij is gefotografeerd?

Gebruik bron 1 en bron 2.

Op beide foto's staan ook een aantal mannen.

2 Noem

- de overeenkomst in de rol die de mannen op beide foto's spelen en
- leg uit waarom vrouwen die demonstreren in de tijd van de foto's de steun van mannen veel meer nodig hebben dan in onze eigen tijd.

Gebruik bron 1 en 2.

De vrouwen in beide bronnen gebruiken een aantal propagandamiddelen.

3 Noem:

- één propagandamiddel dat ze in beide bronnen gebruiken
- één propagandamiddel dat alleen in bron 1 gebruikt wordt en
- één propagandamiddel dat alleen in bron 2 gebruikt wordt.

Gebruik bron 1 en 2.

Twee beweringen:

1 Het verschil in sfeer tussen foto 1

en foto 2 kan verklaard worden uit de vooruitgang die de vrouwenbeweging in haar strijd heeft geboekt.

2 De stijl van krantenfoto's is tussen 1913 en 1928 veranderd.

4 Ondersteun elke bewering met één argument.

De vrouwen op beide foto's betogen voor gelijke rechten voor man en vrouw. Tussen 1913 en 1928 hebben zij op één gebied wettelijke gelijkstelling gekregen, op veel andere gebieden nog niet.

5 A. Noem de wettelijke gelijkstelling die zij bereikt hebben en leg uit wat dit heeft betekend voor de naam van de organisatie van de vrouwen op de foto's.

B. Geef twee voorbeelden van gelijkberechtiging waarvoor vrouwen in 1928 nog willen strijden.

Tijdens de strijd voor het vrouwenkiesrecht stonden liberalen, socialisten en confessionelen tegenover elkaar. Zo werd er gezegd:

1. De vrouw heeft de taak om voor het gezin en de kinderen te zorgen, de man treedt naar buiten en vertegenwoordigt dus het gezin in het publiek domein.

2. Alle mensen zijn gelijk, dus moe-

ten alle mensen dezelfde rechten hebben.

3. De vrouw heeft tot taak voor het gezin en de kinderen te zorgen, maar juist daarom moet zij dezelfde rechten hebben als de man. De man kan bijvoorbeeld het geld van het gezin in het café opdrinken, zelfs als de vrouw het verdiend heeft. Zij moet ook stemrecht hebben, omdat zij een even verantwoordelijke taak heeft als de man en op haar terrein het meest deskundig is.

4. Alle mensen zijn gelijk, maar de macht is ongelijk verdeeld. Daarom moet voor het algemeen mannenkiesrecht gevochten worden. Als dat veroverd is, kan de maatschappij veranderd worden en dan krijgen ook de vrouwen gelijke rechten.

6 Koppel elke bewering aan de stroming waarvoor de uitspraak het meest kenmerkend is. Licht je keuze telkens toe.

Gebruik bron 1 en 2

De vrouwenbeweging waarvan Aletta Jacobs de leidster was, werd door hun tegenstanders soms als een clubje 'dames' afgeschilderd.

7 Geef in elke foto een element aan dat dit beeld bevestigt. Noem niet twee keer hetzelfde element.

Antwoorden en commentaar

1. Uit het antwoord moet blijken dat, omdat Aletta Jacobs op beide foto's de centrale positie inneemt, zij volgens de fotografen de belangrijkste persoon op de foto is.

Leerlingen moeten bij deze vraag een conclusie trekken. Dit is vaardigheid die niet specifiek is voor het vak geschiedenis, maar wel vaak gebruikt wordt.

Opvallend is dat Aletta Jacobs op beide foto's op een prominente plaats staat. Bij ckv (Culturele en Kunstzinnige Vorming) hebben de leerlingen vast voorbeelden gezien van de manier waarop schilders door de compositie van hun schilderij duidelijk maken wat de centrale boodschap van hun werk is.

2. Voorbeeld van een juist het antwoord:

- In beide foto's staan de mannen op de achtergrond, zij zijn (al dan

niet welwillende) toeschouwers.

– De steun van de mannen was nodig, omdat het die tijd ongepast gevonden werd dat vrouwen in het openbaar optraden. De steun van mannen maakte het optreden van de vrouwen meer respectabel.

Op grond van hun rechtspositie kunnen vrouwen formeel niet zonder de toestemming van hun man of vader aan dit soort activiteiten deelnemen. Voor gehuwde vrouwen duurde deze situatie voort tot 1957. Bij deze vraag gaat het om ordenen van gegevens op grond van eigen interpretatie, een van de algemene vaardigheden uit domein A en om het structuurbegrip 'vergelijken met je eigen tijd'. Dit is een vaardigheid die in de eindtermen van De Rooy grote nadruk krijgt. Het is ook een didactische vaardigheid die veel docenten in de les gebruiken. Een vergelijking met de Engelse suffragette's kan voor leerlingen en docenten aanleiding zijn om daar

verder iets mee te doen, bij voorbeeld in de vorm van een opdracht of een onderzoek via internet.

3. Een propagandamiddel dat in beide bronnen gebruikt wordt is het organiseren van een optocht/betoging (in bron 1 met vaandels sjerpen en vlaggetjes, in bron twee met versierde auto's) / het gebruik maken van de pers. Het was de bedoeling 'de krant te halen', beide foto's zijn afkomstig van persbureaus.

– Als propagandamiddel alleen in bron 1 kunnen het vaandel, de sjerpen en de vlaggetjes genoemd worden.

– Als propagandamiddel alleen in bron 2 kunnen de met (gele en witte) bloemen versierde auto's genoemd worden.

Dit soort vragen (1, 2 en 3) bij bronnen dient vaak als opstap en dwingt de leerlingen de bron goed te bekijken. Door deze vragen ervaart de

leerling dat het bij deze foto's gaat om propaganda en massacommunicatie. De vaardigheid is weer interpretatie.

In 1913 waren er nog niet veel auto's. Dus was de auto opvallend. In 1928 lag dat anders. Daarbij komt dat de voorvechtsters van het eerste uur, die hier centraal staan, toen te oud waren om lang mee te lopen in een demonstratieve optocht.

4. De vrouwen in bron 1 zien er ernstig, vastberaden, uit, die in bron 2 lijken meer ongedwongen.

Dit verschil in sfeer kan verklaard worden uit het feit dat de vrouwen op de foto uit 1913 nog moeten strijden voor het kiesrecht, terwijl de vrouwen in op de tweede foto vieren dat het kiesrecht in 1919 bereikt is. Het verschil in sfeer kan ook verklaard worden uit de stijl van fotograferen. In 1919 poseerden de mensen nog echt en kijken recht in de lens. Al was het technisch niet meer noodzakelijk lang in een vaste houding stil te staan, men was het zo gewend en deed dat dus ook buiten, en niet alleen als er echt geposeerd moest worden in een atelier bijvoorbeeld. Daardoor lijkt het allemaal wat ernstiger en plechtiger.

Dit lijkt ook een vraag voor CKV, maar bij geschiedenis kan hij gebruikt worden om de structuurbegrippen 'interpretatie en bewijs' en 'betrouwbaarheid en representativiteit' te demonstreren. De leerling moet uitleggen dat de bron een aantal conclusies toelaat en dus geen van beide beweringen helemaal ondersteunt (niet volledig betrouwbaar is om een van beide beweringen op te baseren). Een ander doel van de vraag is om duidelijk te maken dat het belangrijk is om te weten dat vroege foto's meestal geësceneerd zijn. Daar moet je rekening mee houden als je een vroege foto als bron gebruikt om iets aan te tonen of te illustreren.

5 Voorbeeld van een juist antwoord is:

A. De vrouwen hebben al passief (1917) en actief (1919) kiesrecht gekregen, daarom is de naam Vereniging voor Vrouwenkiesrecht veranderd in Nederlandsche Vereeniging voor Staatsburgeressen.

B. Voorbeelden van gelijke rechten die nog bereikt moesten worden (twee van de volgende):

- gelijkstelling van man en vrouw in het huwelijk (gehuwde vrouwen werden pas in 1956 handelingsbevoegd, die wet ging in per 1 januari 1957);
- in een aantal beroepen worden vrouwen ontslagen, zodra zij trouwen;
- er is geen 'gelijk loon voor gelijke arbeid', dat beginsel wordt nog door velen verworpen;
- veel beroepen zijn in de praktijk niet voor vrouwen toegankelijk;
- er is nog altijd wettelijke bescherming van vrouwenarbeid, waardoor vrouwen in sommige takken van bedrijf niet kunnen concurreren met mannen, die bijvoorbeeld wel nachtwerk mogen verrichten. (De vrouwenbeweging is over dit onderwerp verdeeld.)

Het gaat in deze vraag om verandering en continuïteit, en plaatsen in de tijd.

De bron dient hier als opstap voor kennisvragen. Het voordeel voor leerlingen is dat zij door de bronvragen al in de materie zitten en dat de vragen een logische volgorde krijgen. Of deze vraag gesteld kan worden bij een centraal examen of bij een schoolonderzoek over, om maar iets te noemen, Aletta Jacobs en haar tijd, hangt af van de stofomschrijving, resp. leerstof. Het zijn immers kennisvragen.

Vraag 5 en 6 kunnen als verdieping gebruikt worden bij het nieuwe CE-onderwerp in 2006 'Van kind tot burger'.

In 1917 kregen vrouwen passief kiesrecht, zij konden dus door mannen in de Kamer gekozen worden. Aletta Jacobs werd tot haar grote teleurstelling niet gekozen, maar Suze Groeneweg (1875-1940) wel. Zij is de eerste vrouw in het parlement. Dat zij wel voldoende stemmen kreeg kwam waarschijnlijk doordat zij lid was van de SDAP, én tegen aparte clubs voor vrouwen. Daardoor was zij een goede kandidaat voor de SDAP, al waren veel vrouwen binnen de SDAP het op dit punt niet met haar eens; bijvoorbeeld Mathilde Wibaut (1862-1952), die van 1908 – 1935 voorzitter was van de Bond van Sociaal Democratische Vrouwenclubs. Maar het standpunt van vrouwen legde in de partij weinig gewicht in de schaal, omdat vrouwen geen actief kiesrecht hadden.

Dat vrouwen in 1917 passief kiesrecht kregen was het gevolg van een compromis, 'de pacificatie van 1917'. De confessionelen, tegenstanders van vrouwenkiesrecht en vaak ook van algemeen mannenkiesrecht, kregen gelijkstelling van het bijzonder onderwijs en stemden als tegenprestatie in met algemeen kiesrecht voor mannen en passief kiesrecht voor vrouwen. Bovendien werd de mogelijkheid van actief vrouwenkiesrecht in de grondwet opgenomen.

De Nederlandse maagd vooraan de stoet van een vrouwenkiesrecht betoging in 1916 (IIAV foto nr 100000314)

Om verder te lezen

Mineke Bosch, *Aletta Jacobs (1854-1929), een onwrikbaar geloof in rechtvaardigheid* (Amsterdam 2005).

De nieuwe biografie, dé plaats om alles over Aletta Jacobs te vinden.

Mineke Bosch en Annemarie Kloosterman, *Lieve Dr. Jacobs, Brieven uit de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht 1902-1942* (Amsterdam 1985).

De meeste brieven gaan over de strijd voor vrouwenkiesrecht, maar ook over de vriendschapsbanden tussen deze vrouwen. De brieven zijn vertaald, boeiend om te lezen en goed te gebruiken als bron.

Herinneringen van Aletta Jacobs (1924), goed leesbaar.

Aletta Jacobs, *Reisbrieven uit Afrika en Azië, benevens enige brieven uit Zweden en Noorwegen*, 2 dln. (Almelo 1913).

In 1911 en 1912 maakten Aletta Jacobs en de Amerikaanse voorvechtster voor vrouwenkiesrecht Carry Chapman Catt een wereldreis om het vrouwenkiesrecht te propageren. De brieven verschenen in de Telegraaf. Boeiende lectuur, maar helaas een zeldzaam boek.

W.H. Posthumus-van der Goot en Anna de Waal (red.), *Van moeder op dochter*. Verschenen in diverse drukken en nog steeds goed te gebruiken naslagwerk.

Hedy d'Ancona e.a. (red.), *Vrouwenlexicon. Tweehonderd jaar emancipatie van A tot Z* (Utrecht 1989).

Tal van personen en zaken uit de geschiedenis van de emancipatie. Een goed bruikbaar naslagwerk.

Daardoor was er later geen tweederde meer nodig. In 1818 diende het kamerlid H.P. Marchant (1869-1956) van de VDB (Vrijzinnig Democratische Bond) een initiatiefwet in en kreeg zo gedaan dat het actief kiesrecht voor vrouwen met ingang van 1919 werd ingevoerd.

6. Voorbeeld van een juist antwoord

1. Argument a past het best bij de confessionele stromingen, want in die kringen leefde de gedachte dat God de wereld zo geschapen heeft dat mannen en vrouwen elk hun eigen taak hebben. De man is verantwoordelijk en treedt voor het gezin naar buiten. (Uit de bijbel en de geschriften van de kerkvaders komt deze taakverdeling tussen mannen en vrouwen naar voren, daarom mag de mens die niet veranderen.)

2. Argument b past het best bij de liberale stroming, want die gaat uit van individualisme en het idee dat alle mensen gelijk zijn (Verlichtingsideeën), daarom was het voor deze stroming maar een kleine stap om ook vrouwen kiesrecht te geven.

3. Argument c past het best bij een confessionele stroming, omdat het uitgangspunt is dat de vrouw een eigen taak heeft. Uitgaande van dat gegeven, wordt beredeneerd dat de vrouw gelijke rechten moet hebben.

4. Argument d past het best bij een socialistische stroming, omdat de klassenstrijd belangrijker geacht werd dan de strijd voor gelijke rechten. Voor mannen en vrouwen moet de klassenstrijd op de eerste plaats komen. Als die strijd gewonnen is komen de gelijke rechten vanzelf. (De socialisten gaan net als de liberalen uit van de gelijkheidsideeën van de Verlichting.)

Deze vraag is weer een kennisvraag. Kennistoetsing naar aanleiding van een bron heeft als voordeel dat de toetsing verder gaat dan simpele reproductie, de leerling moet zich de kennis echt eigen gemaakt hebben (identificatie) en deze toepassen. Een ander voordeel is dat 'residu-kennis' getoetst wordt, kennis die overblijft als een onderwerp al eerder diepgaand behandeld is. De detaillistische 'werkkennis' die nodig was voor de diepgaande behandeling wordt niet gevraagd.

7. Op de eerste foto dragen de vrouwen bont, geklede jassen en modieuze hoeden. Arbeidersvrouwen staan er niet bij (misschien wel een enkele dame met socialistische opvattingen).

Op de tweede foto is er sprake van een demonstratie met auto's, een voermiddel dat toen alleen de rijkere burgerklasse zich kon veroorloven. Vaardigheid 'interpretatie & bewijs', de leerlingen moeten een gegeven interpretatie ondersteunen met argumenten ontleend aan de bron.

Rosa Manus (1881-1943?)

Een interessant aspect van de tweede foto is dat Rosa Manus er op staat (rechts, met de hand aan het portier.) Zij is vanaf 1908 bij de vrouwenbeweging betrokken en werd de

drijvende kracht achter de schermen, nationaal en internationaal, bij de vrouwenkiesrechtbeweging en bij de vrouwenvredesbeweging. Zij organiseerde nationale en internationale congressen op beide terreinen.

Vanwege haar pacifistische en internationale ideeën (en omdat zij joods) was, werd zij al in augustus 1941 opgepakt en naar Ravensbrück gebracht, waar zij omkwam, waarschijnlijk in 1943.

De archieven van het IIAV, toen nog IAV geheten, werden door de bezetters in beslag genomen en naar Duitsland gebracht. Grote delen ervan vielen bij de Duitse nederlaag in Russische handen. De Russen op hun beurt brachten deze archieven naar Moskou. Na de val van de Sovjetunie werden steeds meer archieven teruggegeven, in 2003 ook die van het IIAV. Bij de teruggegeven stukken was ook het archief van Rosa Manus met deze foto.

Dit aspect van bron 2 kan in de les gebruikt worden voor discussie en verdieping. Enerzijds gaat het om vragen over het belang van de archieven.

Waarom namen de Duitsers het archief van het IIAV (en ook het archief van het IISG) in beslag en waarom brachten zij het naar Duitsland? Waarom brachten de Russen het naar Moskou? Waarom kreeg Nederland dit archief pas in 2003 terug? Welke argumenten worden in het huidige Rusland gebruikt om de archieven al dan niet terug te geven? Welke groeperingen zijn ervoor en welke er tegen?

Anderzijds kan de rol van Rosa Manus besproken worden. Wat heeft zij gedaan voor de emancipatie? Waarom werd de vrouwenvredesbeweging opgericht? Waarom bleef Rosa Manus steeds op de achtergrond? Komt dat door haar joodse afkomst?

Annemarie Kloosterman is werkzaam bij het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV), Hans Boschloo was tot 2004 geschiedenisdocent aan de Joke Smitschool in Amsterdam.